

Seksuālas vardarbības psiholoģiskās sekas

Ina Poudžiunas, Dr. psych.

„Novēršana, aizsardzība un reaģēšana uz vardarbības pret sievietēm gadījumiem: no normatīvajiem aktiem līdz to efektīvai piemērošanai”

Rīga, 22. maijs

Vardarbība ir

tāda personas rīcība,

- (1) kas savu mērķu, vajadzību vai vēlmju realizēšanai veikta,
- (2) nerēķinoties ar citas personas vajadzībām vai drošību, vai veikta pretēji tām un
- (3) kuras rezultātā radīts jebkāda veida kaitējums vai ciešanas citai personai vai kuras mērķis ir bijis šāda kaitējuma vai ciešanu radīšana, ieskaitot šāda rīcības akta draudus.

Seksuālā vardarbība

ir kontakts, kura laikā viens indivīds pret savu gribu izmantots kāda cita seksuālo vajadzību apmierināšanai.

Latvijas KL 159.pants definē smagāko seksuālās vardarbības veidu – **izvarošanu** kā dzimumaktu, kas veikts “izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, vai par dzimumaktu pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo”.

Vardarbība intīmās attiecībās

Process, kurā viens intīmo attiecību dalībnieks piedzīvo ievainojamību, spēka un kontroles zudumu un iesprotojumu, kas ir kā rezultāts cita dalībnieka realizētai varai caur fiziska, seksuāla, psiholoģiska un/vai morāla spēka strukturālu pielietošanu

*(Coker et al, 2003,
kā minēts Allan & Perttu, 2010).*

Seksuālās vardarbības sekas

Sievietes, kuras reizēm jau kā mazas meitenes piedzīvojušas, kā viņu ķermenis un īpaši viņas dzimumorgāni tiek izmantoti kāda vīrieša seksuālu vēlmju apmierināšanai, dzemdību procesā piedzīvo negaidīti spēju asociāciju ar šo briesmīgo notikumu, ko dzemdētāja nespēj nekādā veidā kontrolēt vai vadīt. Pēkšņi ar viņu notiek kas līdzīgs – process, kas dara viņai un viņas dzimumorgāniem sāpes, bet no tā viņa nevar izvairīties, nevar to pārtraukt un nevar aizmukt.

Psiholoģe Vita Kalniņa,
mācību kursa “Psiholoģija grūtniecības, dzemdību un
pēcdzemdību laikā” “autore

Korelācijas starp pārciestu vardarbību intīmajās attiecībās un

- veselības pasliktināšanās, mūža garuma samazināšanās
- miega kvalitāti (piem., nakts murgi)
- psihomotoro nemieru (piem., nagu graušanu, īkšķa sūkāšanu)
- paaugstinātu uzbudināmību, afektīvām dusmu izpausmēm, agresiju
- vardarbību pret bērnu

(conference “Eliminating Violence Against Women in Europe”, EIGE, WHO, 2013)

Pārciesta vardarbība ietekmē visas cilvēka funkcionēšanas sfēras:

afektīvo (emocijas un jūtas) – rodas negatīvas emocijas (bailes, kauns, vainas izjūta, apdraudējuma sajūta, bezpalīdzības sajūta, dusmas, izsīkums) un traumatiski stāvokļi (trauksme, depresija, pēctraumas stresa sindroms, disociācija, uzbudinājums);

kognitīvo (uztveri, domāšanu, atmiņu, ieskaitot uzskatu par sevi, citiem un pasauli kopumā) – uztveres apjoms un pavājināts kontakts ar realitāti, tādu domāšanas spēju līmeņa kā uzmanība, koncentrēšanās, sistēmiskums izmaiņas, atmiņu fragmentācija, pieredzes integrācijas traucējumi, kā arī pašnāvības domas vai zems pašvērtējums

Pārciesta vardarbība ietekmē

biheiviorālo (uzvedību) – destruktīva uzvedība (agresija, autoagresija, ieskaitot kaitīgos ieradumus) vai bezpalīdzības stāvoklis un pasīva uzvedība, vai neatbilstošas atbildības uzņemšanās;

sociālo (saskarsmi, sevis aprūpēšanu) – komunikācijas samazināšanās vai pārtraukšana, izmaiņas personīgās higiēnas un vides sakārtošanas līmenī, socializācijas traucējumi (darba un mācību spēju mazināšanās, sabiedriskās darbības pārtraukšana, izolēšanās)

ekonomisko (ienākumu gūšanu)

Pārciesta vardarbība ietekmē

- fizisko** (veselību) – veselības traucējumi, kas saistīti ar šoku, krīzi vai satur psihosomatiskus simptomus kā galvassāpes, vēdersāpes, sirds darbības vai gremošanas traucējumi, miega vai ēšanas traucējumi, nervozitāte, neizturība pret spriedzi, slikta pašsajūta un imunitātes pavājināšanās;
- ekstenciālo** (vērtību sistēmu, ticību, pārliecības) – ekstenciālā krīze ar vērtību sistēmas sabrukumu un dzīves jēgas zaudēšanu

Cietušā sociālo un emocionālo funkcionēšanu ietekmē

traumatisko simptomu saistība

ar iepriekšējo pieredzi un personības īpatnībām.

Tā rada situācijai nepiemērotu reakciju,
personības attīstības traucējumus
(nepilngadīgiem) vai stabilas personības
izmaiņas (stabili uzvedības stereotipi, kas
neatbilst pieņemtām uzvedības normām
konkrētā kultūrvidē), ieskaitot atkarību,
bezpaldzību vai izolēšanos

Atkarīga personība

ir viens no uzvedības modeļiem,
kas saistīts ar ilgstoši pārciestu vardarbību un
attīstības traucējumiem un izpaužas traucētā
sociālā funkcionēšanā

Atkarīga personība (pēc Starptautiskā slimību klasifikatora SSK – 10)

- Mudina vai atļauj citiem pieņemt svarīgus savas dzīves lēmumus
- Savas vajadzības pakļauj to citu cilvēku vajadzībām, no kuriem atkarīgs, un pārmērīgi piekāpjas viņu vēlmēm
- Nespēj vai nevēlas izteikt pat saprātīgas prasības tiem, no kuriem atkarīgs
- Pārspīlētu baiļu dēļ, ka nespēs par sevi parūpēties, jūtas samulsis un bezpalīdzīgs vienatnē
- Pārņemts ar bailēm, ka viņu varētu pamest persona, ar kuru ir tuvas attiecības, un ka būs jā rūpējas pašam par sevi
- Ierobežotas spējas pieņemt ikdienas lēmumus bez citu padoma un atbalsta
- Sevi uztver kā bezpalīdzīgu, nekompetentu, nepietiekami izturīgu

Bezpalīdzības sajūta

nav iedzimta,

ir iemācīta.

Tas ir pārciestas vardarbības vai
neveiksmju radīts efekts, kas
mazina spēju rīkoties

“Stokholmas sindroms”

(Ochberg&Soskis,1982)

- Sajaucas kopā pārciestie draudi psiholoģiskai vai fiziskai izdzīvošanai un cerība, ka vardarbīgais nerealizēs draudus
- Nelielas laipnības no vardarbīgā rada ilūziju
- Esoša vai draudoša izolācijas no sabiedrības un vardarbīgais kā vienīgais tuvais
- Bezspēcības sajūta ir kā iekšējs attaisnojums sev par bezdarbību

“Vardarbības normalizācija” -

iracionāls uztveres un pārlicības veids, kas ļauj pasīvi eksistēt vardarbīgā vidē, ja vardarbīgā persona ir arī aprūpējošā persona.

Vardarbība tiek uztverta kā normāla aprūpējošās personas uzvedība, tā tiek attaisnota, cietušajam izjūtot neadekvātu vainu un kaunu, neaizstāvot sevi un nepretojoties ciešanām un zaudējumiem.

(Eriksson, M., 2008)

Vardarbības traumatiskās sekas

Internalizāciju modelis

- ar vardarbības veicēju saistītā informācija, sevi un pasauli tiek internalizēta (piesavināta)
- jaunās internalizācijas (uzskats par sevi) “esmu šabojāts”, “esmu bezspēcīgs”, “esmu vainīgs”, “esmu nepasargāts”, “mana seksualitāte nozīmē jūtu un kontroles zaudēšanu” utml.
- pamatdrošības sajūtas, bāziskās uzticēšanās zudums
- bezspēcības radīta iemācītā bezpalīdzība vai agresīva uzvedība
- sajūta, ka nespēj sevi aprūpēt un aizsargāt, izmaiņas sevis, savu emociju un citu uztverē un saskāsmes traucējumi, destruktīva uzvedība u.c. uzvedības traucējumi

Kad persona (biežāk – sieviete) nokļūst vardarbīgās attiecību varā, viņa

- sāk izjust nespēju kontrolēt savu dzīvi,
- mazinās viņas spējas rīkoties,
- zaudē motivāciju un spēju pretoties vardarbībai
- kļūst pasīva un “neredz” savas iespējas
- atsakās no savām vēlmēm, lai piemērotos, cerībā, ka tas mazinās ciešanas,
- rezultātā neizjūt prieku, neatjauno spēkus, nesaņem atbalstu ne no viena, izņemot varmāku, kuram iztop,
- nonāk pakļautībā un izolācijā,
- zaudē kontroli pār savu dzīvi, uzticot to varmākam.

Vardarbības traumatiskās sekas pēc Traumas simptomu aptaujas TSI (Briere, 1995)

- trauma jeb tiešās traumatiskās izmaiņas - pēctraumas stresa traucējumi (uzmācību pieredze, izvairīšanās), disociācija, identitātes traucējumi,
- patība (*self*) jeb personības disfunkcionālas izmaiņas - seksuālie traucējumi (seksuālās bažas, disfunkcionāla uzvedība), spriedzi samazinoša uzvedība, kā arī daļēji identitātes neskaidrība un dusmas ,
- disforija jeb vispārējas (ģeneralizētas) pašsajūtas izmaiņas - depresija, trauksme, dusmas, kā arī paranoidālās tieksmes.

Vardarbības traumatiskās sekas pēc Traumas simptomu testa (Briere, 1995)

- **Pētraumas stresa simptomi**

Uzmācīgas reakcijas kā nakts murgi, pēkšņas, atkārtotošās sajūtu atmiņas par pārdzīvoto traumatizējošo gadījumu, uztraucošas atmiņas, ko viegli izsauc esošs notikums. Izjūt nespēju kontrolēt līdz pat bailēm par psihozi.

Nepatīkamas iekšējās pieredzes pārdzīvošana, no kuras meklē izvairīšanos. Bieži mēģinājumi izstumt sāpīgās domas vai atmiņas no sajūtošās apziņas. Izteikta vēlme neitralizēt negatīvās sajūtas par pārciesto traumatisko pieredzi

Augsti rādītāji nav iespējami bez pārdzīvotas psiholoģiski traumatiskas pieredzes. Šāda traumatiska materiāla uzmācības atspoguļošanās aktīvajā apziņā bieži rada ar distresu saistītu stāvokli.

Vardarbības traumatiskās sekas pēc Traumas simptomu testa (Briere, 1995)

- **Disfunkcionāla seksuālā uzvedība**

Problemātiska uzvedība, kas ietver nekritiskus vai neizvēlīgus seksuālos kontaktus, nepatikšanas seksuālās uzvedības dēļ

Flirtēšanas vai cita veida seksuālas uzvedības, ieskaitot seksuāla kontaktu, lietošana neseksuālu mērķu sasniegšanai (izbēgšana no vientulības, iekšējā distresa mazināšana u.c.) un potenciāli bīstamu vai disfunkcionālu personu uzmanības seksuāla piesaistīšana.

Iespējama riskanta seksuālā uzvedība un tieksme iesaistīties seksuāli bīstamos un apdraudošos kontaktos.

Iespējama seksualitātes noliegšana vai bezseksuālas vai dzimumam neraksturīgas seksuālas uzvedības izvēle.

Bieži saistīts ar pārciestu seksuālu vardarbību bērnībā,

Simptomu aptauja SCL-90-R (Derogatis, 1974,77,94)

- **Somatizācija** parāda ciešanu līmeni, ko rada dažādas sāpes, sūdzības par ķermeniskiem traucējumiem, kā arī somatiskie trauksmes ekvivalenti (psihomotors nemiers, tiki, miega un ēšanas traucējumi, svīšana, raudāšana u.tml.).
- **Obsesīvi kompulsīvie traucējumi** izpaužas domās, impulsos un darbībās, kuras indivīds uztver kā nepārvaramas un sev „svešas”.
- **Starpersonu sensitivitāte (jūtīgums)** definēts kā personīgās nepiemērotības un nepilnvērtības izjūtas, pašnoniecināšana un nosodīšana, nemiers un diskomforts saskarsmē.
- **Depresija** interesēs un enerģijas zudumu, nepietiekamu pašmotivāciju, bezcerību, suicīdas domas un citas kognitīvas un somatiskas pazīmes.

Simptomu aptauja SCL-90-R (Derogatis, 1974,77,94)

- **Trauksme un bailes** – nervozitāte, sasprindzinājums un drebuļi, panikas lēkmes un sajūtas par uzbrukumu vai vardarbību. Arī apdraudējuma un baiļu izjūtas kā reakcija uz konkrētiem cilvēkiem, vietām vai situācijām, kas ir neadekvāta attiecībā pret stimulu.
- **Naidīgums** ietver domas, jūtas vai darbības, kādās izpaužas dusmas, t.i., agresija, aizkaitinājums, naids un aizvainojums.
- **Paranoidālas tieksmes** definētas kā emocionālie un domāšanas traucējumi – projektīvās domas, aizdomīgums, pārspīlēts patoss, bailes zaudēt neatkarību, ilūzijas.
- **Psihotisms** definēts kā dzīves stils, kas ietver izvairīgumu, izolēšanos un šizoīdas tendences.

Simptomu aptauja SCL-90-R (Derogatis, 1974,77,94)

- **Vispārējais simptomu smaguma indekss** liecina par pašreizējo psiholoģisko stāvokli un traucējumu līmeni un intensitāti.
- **Esošā simptomātiskā distresa (ciešanu) indekss** uzrāda ciešanu intensitāti.
- **Kopējais apstiprinošo atbilžu skaits** parāda, cik plašu personības sfēru skar klīniskie traucējumi.

Psihisko ciešanu līmenis un intensivitāte

- atkarīgi no pārciestās vardarbības veida (disociāciju visbiežāk rada seksuāla vardarbība un ilgstoša vardarbība no tuva cilvēka) un smaguma (no tuva cilvēka smagāka nekā no sveša), t.i., **ļauj novērtēt vardarbības smagumu**
- saistīti ar sociālās un emocionālās funkcionēšanas traucējumiem, darba spēju samazināšanos, t.i., **ļauj novērtēt seku smagumu**

Seksuālās vardarbības sekas novērtējamas

(vieglas, vidējas, smagas, ilgtermiņa)

- pēc Traumas simptomu aptaujas TSI (standartizējams Latvijā),
- pēc Simptomu aptaujas SCL-90-R (standartizējams Latvijā),
- pēc strukturētas intervijas par funkcionēšanas izmaiņām (izveidojama dažādām vecuma grupām),
- pēc detalizētas aptaujas par pārciesto vardarbību (Poudžiunas, 2012).

Paldies par uzmanību!

Inta Poudžiunas

29126962

intapo@inbox.lv